

Aleksander Lipiński, Ryszard Mikosz

Rozwój ustawodawstwa górniczego w Polsce w latach 1918-1939

Prawne Problemy Górnictwa 6, 83-105

1983

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Rozwój ustawodawstwa górniczego w Polsce w latach 1918—1939*

Aleksander Lipiński, Ryszard Mikosz

I

1. Ustawodawstwo górnicze obowiązujące na ziemiach polskich w latach 1918—1938 dzieli na dwa wyraźne okresy moment wejścia w życie prawa górniczego z 29 XI 1930 r. Zasady tego prawa są przedmiotem rozważań zawartych w dalszej części artykułu, w pierwszej zaś kolejności należy omówić regulację prawną obowiązującą w latach 1918—1930.

Wspomniana regulacja nie może być rozpatrywana w oderwaniu od całokształtu ówczesnego porządku prawnego, zwłaszcza zaś prawa cywilnego. Poszczególne ustawy górnicze bowiem w wielu istotnych momentach wykazywały, nadal wykazują, ściśle powiązanie z podstawowymi instytucjami regulowanymi prawem cywilnym, przede wszystkim z własnością gruntową.

Po odzyskaniu niepodległości w 1918 r. na ziemiach, które weszły w skład odrodzonego państwa polskiego obowiązywało pięć zasadniczych, różnych ustawodawstw w zakresie prawa cywilnego. Na obszarze dawnego Królestwa Polskiego (Kongresowego) był to Kodeks Napoleona z 1804 r., częściowo zmodyfikowany najpierw kodeksem cywilnym królestwa Polskiego z 1825 r., następnie zaś innymi aktami prawnymi. Na terytorium dawnego zaboru rosyjskiego, poza obszarem Królestwa Pol-

* Artykuł przygotowany na sympozjum zorganizowane przez Narodowe Muzeum Techniki — Oddział Górniczy w Pradze, poświęcone historii prawa górniczego, które odbyło się w październiku 1981 r.

skiego, obowiązywał zespół przepisów znanych ogólnie pod nazwą *Zbiór Praw (Zwod Zakonow)*, w ramach którego prawo cywilne było objęte treścią części pierwszej tomu X. W dawnym zaborze pruskim obowiązywał kodeks cywilny niemiecki z 1896 r. (BGB), a w byłym zaborze austriackim — kodeks cywilny austriacki (ABGB) z 1811 r. Na obszarze Spisza i Orawy obowiązywało częściowo prawo cywilne węgierskie, przy czym stopniowo wprowadzano tam w coraz to większym zakresie kodeks cywilny austriacki¹.

Będąc w zasadzie regułą różnicowanie II Rzeczypospolitej na kilka obszarów prawnych nie ominęło również przepisów składających się na całokształt obowiązującego w latach 1918—1930 ustawodawstwa górniczego. W ograniczonych ramach artykułu niepodobna nawet wymienić wszystkich źródeł prawa w interesującym zakresie, zatem wypada tylko odnotować te z nich, które odgrywały wówczas decydującą rolę w kształtowaniu stosunków powstających między poszczególnymi podmiotami na tle poszukiwania i wydobywania surowców mineralnych.

Na obszarze byłego zaboru austriackiego obowiązywała austriacka *Powszechna Ustawa Górnicza* z 23 V 1854 r.² wraz z wieloma późniejszymi zmianami i uzupełnieniami. Akt ten nie obejmował jednak wydobywania ropy naftowej („żywic ziemnych” — według ówczesnej terminologii), w tym zakresie bowiem obowiązywała austriacka *Państwowa Ustawa Naftowa* z 11 V 1884 r.³ wraz ze stanowiącą jej rozwinięcie *Krajową Ustawą Naftową* z 17 grudnia 1884 r.⁴ Obie wspomniane ustawy później zostały zmienione przez austriacką *Państwową Ustawę* z 9 I 1907 r.⁵ oraz *Krajową Ustawę Naftową* z 22 III 1908 r.⁶ Z ważniejszych aktów prawnych należy wymienić ponadto obowiązujące nadal po odzyskaniu niepodległości w granicach zaboru austriackiego: ustawę z 21 VII 1871 r. o organizacji i zakresie działania władz górniczych⁷ oraz ustawę z 31 XII 1893 r. o ustanowieniu kierowników i dozorców ruchu w górnictwie⁸.

Na terytorium byłego zaboru pruskiego obowiązywała nadal pruska

¹ Szerzej na ten temat S. Grzybowski: *System prawa cywilnego. Część ogólna*. T. 1. Wrocław—Warszawa—Kraków—Gdańsk 1974, s. 28 i nast.; por. również A. Wolter: *Prawo cywilne. Zarys części ogólnej*. Warszawa 1977, s. 39 i nast.

² „Dziennik Ustaw Państwa Austriackiego” nr 146 (dalej: Dz.U.P.A.).

³ Dz.U.P.A. nr 71.

⁴ Dz. U.P.A. 1886, nr 36.

⁵ Dz.U.P.A. nr 7.

⁶ „Dziennik Ustaw Królestwa Galicji” nr 61.

⁷ Dz.U.P.A. nr 77.

⁸ Dz.U.P.A. 1894, nr 12.

Powszechna Ustawa Górnicza z 24 VI 1865 r.⁹ wraz z wydanymi w następnych latach zmianami i uzupełnieniami. Z innych ważniejszych aktów prawnych należy wymienić pruską ustawę z 26 III 1856 r. o karach za bezprawne wydobywanie i przywłaszczanie minerałów¹⁰ oraz ustawę z 6 VI 1904 r. o rozciągnięciu niektórych postanowień powszechnej ustawy górniczej na poszukiwanie i wydobywanie oleju ziemnego¹¹.

W byłym zaborze rosyjskim obowiązywała nadal rosyjska *Ustawa Górnicza*¹² z wieloma sukcesywnie następującymi zmianami i uzupełnieniami. Na marginesie należy zaznaczyć, że sygnalizowana ustawa zawierała pewną liczbę przepisów odnoszących się tylko do niektórych terytoriów, między innymi cały tytuł II poświęcony został Królestwu Polskiemu, regulując *Górnictwo przemysł prywatny w Guberniach Królestwa Polskiego*. Większość jednak przepisów zawierała postanowienia wspólne dla całego terytorium ówczesnej Rosji bądź dla większości jej obszaru.

2. Wszystkie z obowiązujących na ziemiach polskich cywilnych ustawodawstw zaborczych niezmiennie szeroko konstruowały pojęcie własności gruntowej. Konsekwencją tego stanu rzeczy było traktowanie złóż poszczególnych surowców mineralnych znajdujących się pod powierzchnią gruntu jako integralnych części nieruchomości, które dzieliły w zasadzie jej los prawny. Te najogólniejsze reguły kodeksowe zawierały jednak liczne wyjątki, które były skutkiem rozwiązań przyjętych w obowiązujących równolegle ustawodawstwach górniczych. Niektóre bowiem z kopalin zostały wyłączone — ze względu na ich niezmiennie istotne znaczenie gospodarcze — z zakresu własności gruntowej i ukształtowane w przedmiot odrębnego prawa nazywanego „własnością górniczą”. Państwo na podstawie przysługujących mu prerogatyw zwierzchnich udzielało podmiotom zainteresowanym w prowadzeniu działalności górniczej uprawnień do wyłącznego poszukiwania i wydobywania surowców mineralnych, bez względu na to, czy podmiot w ten sposób uprawniony był właścicielem nieruchomości obejmującej złożę, czy nie. Jednym,

⁹ *Zbiór Ustaw*. 1865, s. 705.

¹⁰ *Zbiór Ustaw*. 1856, s. 203.

¹¹ *Zbiór Ustaw*. s. 105.

¹² *Zbiór Praw Cesarstwa Rosyjskiego*. T. 7. 1912. Ścisłe ustalenie daty wejścia w życie przepisów prawa górniczego w zaborze rosyjskim nie jest rzeczą łatwą. Od strony źródłowej bowiem pojawiają się w tej materii kolejne wydania *Zbioru Praw*, na które powołują się następnie autorzy. Por. M. Koczanowicz: *Prawo górnicze obowiązujące w Królestwie Polskim*. Warszawa 1896, s. 95 i nast.

w zasadzie, warunkiem było, aby wspomniany podmiot spełniał przesłanki założone przez poszczególne ustawodawstwa górnicze¹³.

Przedstawiony system, zwany najczęściej systemem „woli górniczej” czy też „wolności górniczej”, funkcjonował na ziemiach polskich w dwóch zasadniczych wariantach. Według ustawodawstwa górniczego austriackiego i pruskiego minerały najistotniejsze z punktu widzenia interesów ekonomicznych państwa były uważane za zastrzeżone na rzecz tego podmiotu (tzw. królewszczyzny), co oznaczało ich bezwzględne wyłączenie z zakresu własności gruntowej i odebranie wszelkich uprawnień w tym przedmiocie właścicielowi gruntu. Właściciel gruntu pozostawał zatem w takiej samej sytuacji prawnej, jak inne podmioty ubiegające się o nadanie własności górniczej w trybie administracyjnym.

Inny wariant przyjęto natomiast w ustawodawstwie obowiązującym na terytorium byłego zaboru rosyjskiego. W tym przypadku bowiem minerały zastrzeżone co prawda zostały wyłączone z zakresu własności gruntowej, niemniej jednak ich własność, odrębna od gruntowej, nadal służyła właścicielowi gruntu. Prawo górnicze dopuszczało wszakże zarówno dobrowolne, jak i przymusowe odstępowanie uprawnień wynikających z własności górniczej na rzecz innego podmiotu.

Zasięg obowiązywania poszczególnych rozpatrywanych ustawodawstw górniczych nie był jednakowy. Austriackiej państwowej ustawie górniczej z 1854 r. podlegały (jako minerały zastrzeżone) wszystkie ciała kopalne, które zawierały: metale, siarkę, alun, witriol lub sól kuchenną, występujące w takiej ilości, że ich złoża nadawały się do przemysłowej eksploatacji, nadto zaś wchodziły tutaj w rachubę wody cementowe, grafit, asfalt oraz wszelkie rodzaje węgla czarnego i brunatnego. Na marginesie trzeba jednak zaznaczyć, iż sól kamienna stanowiła przedmiot monopolu państwowego, tak więc jej wydobywanie oraz inne formy korzystania z niej były zastrzeżone wyłącznie na rzecz państwa.

Zakres pruskiego prawa górniczego z 1865 r. obejmował: złoto, srebro, rtęć, żelazo (z wyłączeniem rud darniowych), ołów, miedź, cynę, nikiel, arsen, mangan, antymon, siarkę, rudy koperwasu, węgiel kamienny, grafit, sól i źródła solankowe. Ustawy z lat 1905 i 1907 dokonały kilku istotnych zmian w katalogu surowców podlegających prawu gór-

¹³ Por. uwagi zawarte zwłaszcza w pracach: M. Koczanowicz: *Prawo...*, s. 13 i nast.; M. Levy: *Górnictwo prawo*. W: *Encyklopedia podręczna prawa prywatnego*. Red. H. Konic. T. 1. Warszawa 1931, s. 312 i nast. Z nowszej literatury por. E. Iserzon: *Prawo Państwa do dysponowania kopalinami*. Annales UMCS. Sectio G. Vol. IV. Lublin 1957; W. Pawlak: *Podstawowe systemy prawa górniczego*. Warszawa 1963. Zob. także uwagi T. Płodowskiego: *Prawo górnicze. Komentarz*. Warszawa 1963, s. 19 i nast.

niczemu na Śląsku i w Księstwie Poznańskim, szczegóły trzeba jednak pominąć¹⁴.

Bezsprzecznie najwęższy był zakres prawa górniczego na terenie byłego Królestwa Polskiego i reszty byłego zaboru rosyjskiego. Stosownie bowiem do ustawy z 28 kwietnia 1892 r. własnością górniczą mogły zostać objęte tylko rudy żelazne, cynkowe, ołowiowe i węgiel kamienny.

3. W systemie zarówno prawa pruskiego, jak i austriackiego wszystkie minerały zastrzeżone stanowiły własność państwa (monarchy). Konsekwencją tego stanu rzeczy była konieczność uzyskania stosownego zezwolenia w pierwszej fazie na poszukiwanie, w drugiej zaś na wydobywanie surowców mineralnych objętych prawem górniczym.

W myśl prawa austriackiego poszukiwanie złóż kopalin przebiegało na dwóch zasadniczych etapach. W pierwszej fazie po wniesieniu podania i uzyskaniu pozwolenia urzędu górniczego (*Schurfbewilligung*) adresat pozwolenia uzyskiwał prawo prowadzenia prac poszukiwawczych w granicach tzw. pola poszukiwawczego (*Schurfgebiet*). Do prowadzenia takich prac nie była wymagana zgoda właściciela nieruchomości gruntowej, z wyjątkiem przypadków, gdy roboty były prowadzone w granicach przestrzeni szczególnych (ogrody, podwórza itp.). Istniała też możliwość zmuszenia właściciela gruntu do udostępnienia poszukującemu surowce mineralne części (całości) gruntu za wynagrodzeniem. Poszukujący był jednak zobowiązany do naprawienia wyrządzonych przy tym szkód.

Odkryte i wydobyte minerały nie stanowiły własności poszukującego i mogły być przez niego wykorzystane jedynie za zezwoleniem władzy górniczej. W tej fazie prawo poszukiwania w tej samej przestrzeni mogło przysługiwać więcej niż jednemu podmiotowi.

Drugim etapem było uzyskanie przez poszukującego prawa wyłącznego poszukiwania w obrębie oznaczonej przestrzeni (*Freischurf*). Następowało to w drodze oznaczenia stałego punktu robót (tzw. miejsca włomu) i „zameldowania” o tym władzy górniczej. Wtedy to poszukujący uzyskiwał — na podstawie otrzymanego już w pierwszej fazie zezwolenia — wyłączność do poszukiwania surowców w ramach oznaczonej przestrzeni. Prawo austriackie zawierało w tej materii znaczną liczbę przepisów regulujących nader szczegółowo rozmiary i tryb wytyczania przestrzeni, do których uprawnienia mogły być odnoszone, szczegóły trzeba jednak pominąć¹⁵.

¹⁴ Por. F. Zoll: *Prawa rzeczowe na ziemiach polskich*. Cz. 1. Warszawa—Kra-ków 1920, s. 28 i nast.

¹⁵ Szerzej na ten temat por. idem: *Prawo cywilne*. T. 2: *Prawa rzeczowe i rzeczowym podobne*. Poznań 1931, s. 122 i nast.

W myśl postanowień zawartych w pruskiej ustawie górniczej z 1865 r. prawo poszukiwania wszelkich, w zasadzie, surowców mineralnych, i to w każdym niemal miejscu (wyjątki dotyczyły tzw. miejsc publicznych, a więc ulic, placów itp.), przysługiwało wszystkim podmiotom. Ta ustawa również nakładała na poszukującego obowiązek wypłacania właścicielowi wynagrodzenia za korzystanie z jego gruntu, spory zaś wynikające na tym tle rozstrzygały w pierwszej fazie władze górnicze, w drugiej zaś sądy. Poszukiwanie było dozwolone nawet w granicach innej kopalni, jednak wtedy mogło dotyczyć jedynie innego minerału, aniżeli wydobywany w tej kopalni.

Ze względu na sygnalizowaną już odmiennosć niektórych założeń ustawy górniczej obowiązującej w byłym zaborze rosyjskim nieco inaczej kształtowały się kwestie związane z poszukiwaniem surowców mineralnych na tych terenach.

Regułą generalną tego prawa było, iż właściciel gruntu bądź też osoba przez niego upoważniona mogli bez spełnienia dodatkowych przesłanek poszukiwać kopaliny w ramach swojej nieruchomości. Niezależnie jednak od tego, jeżeli w rachubę wchodziły minerały zastrzeżone, ich poszukiwanie było dozwolone również wbrew woli właściciela gruntu. Jeżeli zatem właściciel gruntu nie zgadzał się na dobrowolne odstąpienie gruntu (jego części) podmiotom poszukującym kopaliny, mogli oni uzyskać pozwolenie od inżyniera okręgowego. Przestrzeń uzyskana w tym trybie mogła być wykorzystywana również przez inne podmioty, jednakże jedynie w celu poszukiwania innych kopalin. W odniesieniu zatem do kopaliny objętej pozwoleniem adresat pozwolenia uzyskiwał względną wyłączność. Poszukiwanie surowców mineralnych było zabronione zarówno w gruntach, gdzie w ogóle było zakazane prowadzenie przemysłu górniczego, jak i na terytoriach, gdzie przemawiały przeciwko temu względy bezpieczeństwa lub porządek publiczny (drogi, koleje, cmentarze itp.)¹⁶.

4. Austriacka ustawa górnicza rozróżniała trzy rodzaje nadań górniczych warunkujących podjęcie wydobywania surowców mineralnych¹⁷. Ubiegający się o jedno z takich nadań (ich wewnętrzne zróżnicowanie należy pominąć) wносił podanie do wyższego urzędu górniczego, który zazwyczaj za pośrednictwem urzędu okręgowego badał wszystkie istotne okoliczności, zwłaszcza zaś ustalał, czy odkrycie złoża rzeczywiście miało miejsce i czy nadaje się ono do przemysłowej eksploatacji. Jeśli okoliczności te zostały potwierdzone, nadto zaś nie istniały żadne ustawowe przeszkody, wyższy urząd górniczy nadawał ubiegającemu się własność

¹⁶ Por. M. Koczanowicz: *Prawo ...*, s. 142 i nast.

¹⁷ F. Zoll: *Prawo cywilne ...*, s. 123.

górnictwem i akt nadawczy wpisywany był do księgi górniczej (*Bergbuch*). Przestrzeń, w której była tworzona własność górnicza, wyznaczał prostokąt o powierzchni 45 116 m², nazywany miarą górniczą (*Grubenmass*), na oznaczenie zaś większej liczby miar górniczych używano nazwy „pole górnicze” (*Grubenfeld*). Prawo austriackie przewidywało znaczną liczbę szczegółowych reguł odnoszących się do wytyczania tej przestrzeni, które trzeba jednak pominąć.

Treść własności górniczej obejmowała przede wszystkim uprawnienie do wyłącznego wydobywania zastrzeżonego minerału w obrębie miary górniczej lub pola górniczego. Obejmowała ona również niektóre uprawnienia w zakresie przeróbki (tzw. drogą metalurgiczną). W tym względzie austriackie ustawodawstwo górnicze zbliżało się do reguł obowiązujących w prawodawstwie rosyjskim. natomiast różniło się nieco od prawa pruskiego, które przeróbkę obejmowało w nieco węższym zakresie, regulując tę działalność głównie w prawie przemysłowym.

Podobny — co do zasady — tryb nabywania własności górniczej przewidywała pruska powszechna ustawa górnicza z 1865 r. Po znalezieniu minerału podmiot zamierzający uzyskać koncesję na wydobywanie zgłaszał wniosek do okręgowego zarządu górniczego. Zarząd ten, po sprawdzeniu wiarygodności zgłoszonego wniosku oraz dalszych przewidzianych prawem przesłanek, umieszczał wniosek w tzw. ogólnym planie zgłoszeń (*Muthungs-Uebersichts-karte*). Zabieg taki stanowił formę publikacji zgłoszenia, umożliwiając osobom trzecim występowanie w tej fazie z wszelkimi roszczeniami do przestrzeni objętej wnioskiem. Jeżeli roszczenia takie nie zostały zgłoszone, zarząd górniczy udzielał aktu nadania (*Verleihung*), który jednak nie był aktem ostatecznym. Akt ten wymagał bowiem z kolei ogłoszenia w „Dzienniku Rządowym” i w terminie trzymiesięcznym od daty ogłoszenia było możliwe zgłoszenie przez osoby zainteresowane tzw. protestu lub wszczęcia procesu sądowego. Dopiero gdy do tego nie doszło, następowało tzw. wydzielenie nadania (*Vermessung*), które było aktem ostatecznym.

Uzyskane w przedstawionym trybie nadanie górnicze stanowiło nieruchomości, mogącą mieć założoną księgę wieczystą (hipotekę). Głównym uprawnieniem właściciela górniczego, podobnie jak w przypadku prawa austriackiego, było prawo wyłącznego korzystania z minerału wymienionego w akcie nadawczym. W tym celu właściciel górniczy mógł zarówno we wnętrzu ziemi, jak i na jej powierzchni wznosić budowle oraz inne niezbędne urządzenia.

Procedura nabywania własności górniczej na podstawie rosyjskiej ustawy górniczej była bodaj najbardziej skomplikowana. Pierwszą fazą postępowania było tzw. zgłoszenie (zajawka). Dokonywał go podmiot, który odkrył złożę minerału, adresatem zaś zgłoszenia był inżynier okrę-

gowej. Obowiązywał tutaj w zasadzie termin siedmiodniowy, licząc od daty odkrycia. Istotne przy tym było, że do zgłoszenia był uprawniony wyłącznie podmiot już wcześniej posiadający uprawnienie do poszukiwania złóż kopalin (mające źródło bądź to we własności gruntu, bądź w pozwoleniu uzyskanym od inżyniera okręgowego). Wynikało stąd, iż przypadkowe odkrycie złoża, bez uprzednio zalegalizowanych poszukiwań, nie nadawało znalazcy żadnych uprawnień.

Inżynier okręgowy, zbadawszy zasadność złożonego wniosku, następnie opublikował zgłoszenie w „Dzienniku Gubernialnym”, celem zaś tego zabiegu było przede wszystkim zawiadomienie osób roszcujących jakiegokolwiek prawa do zgłoszonego złoża i innych zainteresowanych. Po upływie przewidzianych w ustawie terminów przy udziale zainteresowanych podmiotów (zwłaszcza znalazcy minerału, właściciela gruntu, biegłych itp.) inżynier górniczy sporządzał — na podstawie wizji lokalnej — protokół, który stanowił podstawę do ustanowienia prawa pierwszego odkrywcy. Ustanowienie takiego prawa miało niezmiernie istotne znaczenie dla udzielenia w dalszej kolejności nadania górniczego. Na marginesie należy zaznaczyć, że pierwszy odkrywca nie mogący lub nie zamierzający ubiegać się o nadanie górnicze mógł przenieść swoje prawo pierwszego odkrywcy na inny podmiot.

Po przeprowadzeniu — w naszkicowanym trybie — postępowania przygotowawczego było możliwe rozpoczęcie ostatniej fazy, obejmującej udzielenie nadania górniczego i wydanie aktu nadawczego. Procedura przewidziana w tym zakresie była niezmiernie kazuistyczna i skrajnie sformalizowana, tak że wypadnie się ograniczyć do podania tylko jej podstawowych reguł. Wniosek o nadanie górnicze winien zatem zostać zgłoszony za pośrednictwem inżyniera górniczego do Ministerstwa Rolnictwa i Dóbr Państwa. Po skomplikowanym postępowaniu nadanie górnicze było udzielane bądź to właścicielowi gruntu, bądź innemu podmiotowi (jeżeli legitymowali się prawem pierwszego odkrywcy) przez Zarząd Górniczy albo przez Departament w miejscowościach, gdzie Zarząd nie istniał. Przyznane w ten sposób nadanie górnicze stwierdzał wydany następnie akt nadawczy¹⁸.

Własność górnicza nadawała właścicielowi wyłączne prawo korzystania z minerału i rozporządzania nim. Właściciel górniczy miał więc prawo wydobywania nadanych mu minerałów w granicach istniejącego nadania, przy czym chodziło wyłącznie o minerał wymieniony w dokumencie nadawczym. Jeżeli w granicach istniejącego nadania pojawił się (został odkryty) inny minerał nie objęty nadaniem, właściciel górniczy miał pierwszeństwo w uzyskaniu nadania tego drugiego minerału.

¹⁸ M. Koczanowicz: *Prawo ...*, s. 148 i nast.

5. Obok opisanych uprawnień podstawowych — obejmowanych zbioryczym terminem „własność górnicza” i zamykających się w możliwości wyłącznego wydobywania określonego surowca mineralnego w skonkretyzowanej przestrzeni — poszczególne, objęte analizą, ustawodawstwa górnicze przewidywały jeszcze na rzecz właściciela górniczego dalsze uprawnienia, które można by określić mianem pomocniczych czy też akcesoryjnych. Różniły się one w szczegółach, przewidując pewne uprawnienia zarówno dotyczące właściciela nieruchomości gruntowej, jak i podmiotów wydobywających surowce mineralne w bezpośrednim sąsiedztwie właściciela górniczego. Ich wspólną cechą i naczelną funkcją było jednak bez wątpienia dążenie do ułatwienia właścicielowi górniczemu wykonywania jego uprawnień podstawowych.

Według prawa austriackiego właściciel górniczy nie tylko miał prawo wydobywania i częściowej przeróbki wydobytych minerałów, ale także był uprawniony do wznoszenia fabryk i innych budowli pomocniczych, do budowy dróg oraz linii kolejowych. Podmiot ten mógł również korzystać z wód kopalnianych. Najważniejszym jednak — jak się wydaje — uprawnieniem pomocniczym była możliwość korzystania także z innych minerałów znalezionych w granicach nadania, bez względu na to, czy były one objęte treścią nadania, czy nie (pewne ograniczenia dotyczyły jedynie złota i srebra)¹⁹.

Odrębną od tej ostatniej regułę przewidywało prawo pruskie. Właściciel górniczy był uprawniony jedynie do pierwszeństwa zgłoszenia roszczeń do innych minerałów nie objętych nadaniem. Pierwszeństwo to przysługiwało wtedy, gdy władza górnicza uznała, iż jest niezbędne łączne wydobywanie obydwu wspomnianych surowców. Inne uprawnienia pomocnicze kształtowały się na podstawie ustawy pruskiej podobnie jak na tle prawa austriackiego, różniąc się jedynie w szczegółach.

Z rosyjskiej ustawy górniczej godne odnotowania jest uprawnienie pomocnicze właściciela górniczego do wydobywania w granicach nadania nie tylko minerału będącego przedmiotem nadania, ale także materiałów budowlanych, takich jak piasek, glina, kamienie itp., potrzebnych do wznoszenia obiektów koniecznych do prowadzenia eksploatacji górniczej.

Wszystkie omówione ustawodawstwa górnicze przewidywały również instrumenty umożliwiające zarówno poszukującemu surowców mineralnych, jak i właścicielowi górniczemu zmuszenie właściciela gruntu do czasowego odstąpienia pewnych fragmentów (całości) jego nieruchomości na potrzeby związane z poszukiwaniem bądź wydobywaniem.

6. Poszczególne akty prawne zawierały jeszcze — oprócz przedstawionych, podstawowych zasad odnoszących się przede wszystkim do

¹⁹ Por. F. Zoll: *Prawo cywilne ...*, s. 124; idem: *Prawa rzeczowe ...*, s. 30.

poszukiwania i wydobywania kopalin — sporą liczbę przepisów regulujących dalsze istotne zagadnienia. Wśród problemów tych należy wymienić przede wszystkim: organizację władz górniczych, przepisy regulujące w szczególności sposób prowadzenia poszukiwania i wydobywania kopalin (tzw. przepisy porządkowe), wreszcie regulację odnoszącą się do podatków i opłat górniczych oraz przepisy karne. Każdy z wymienionych działów mógłby się stać przedmiotem obszernej, odrębnej analizy, co — rzecz prosta — nie jest możliwe w ramach krótkiego artykułu. Z tego powodu kończąc omawianie naczelných zasad ustawodawstwa górniczego obowiązującego w Polsce w latach 1918—1930, należy omówić jedynie niektóre reguły ustawodawstwa naftowego.

Różnice między tym ustawodawstwem a przepisami regulującymi sytuację prawną innych kopalin najbardziej zaznaczały się w dawnym zaborze austriackim. Stosownie bowiem do postanowień sygnalizowanych już wcześniej ustaw, zarówno państwowej, jak i krajowej, tzw. żywice ziemne, a więc nafta, olej skalny, ziemny, petroleum, ropa, wosk skalny, wosk ziemny, asfalt i minerały zawierające żywicę ziemną, z wyłączeniem węgla kamiennych i bitumicznych, stanowiły część nieruchomości gruntowej i były objęte w pełni władztwem właściciela gruntu. Podmiot ten miał prawo do wydobywania swoich surowców, przy czym nie istniał w tej materii żaden obowiązek odnoszący się do uzyskiwania nadania, czy też jakiegokolwiek inne powinności. Wyjątek dotyczył tylko nadzoru władz górniczych, któremu właściciel złoża podlegał podczas poszukiwania i wydobywania surowców naftowych.

Prawo wydobywania wspomnianych surowców jednak mogło zostać wyodrębnione z zakresu własności gruntowej i ukształtowane w oddzielne prawo, tzw. własność naftową istniejącą niezależnie od własności gruntowej. Przestrzenne granice własności naftowej wyznaczała konstrukcja 'pola naftowego' (*Naphtafeld*). Wspomniane wyodrębnienie następowało na podstawie sądowego lub notarialnie uwierzytelnionego oświadczenia właściciela. Mógł on — w dalszej kolejności — bądź to zastrzymać prawo własności naftowej, bądź prawem tym rozporządzić.

Treść własności naftowej była w znacznym stopniu zbieżna z treścią własności górniczej. Właściciel pola naftowego nie tylko dysponował wyłącznym prawem do wydobywania tzw. żywic ziemnych, lecz służyły mu także liczne uprawnienia akcesoryjne. W tym ostatnim zakresie zresztą niektóre postanowienia austriackiej ustawy górniczej z 1854 r. zostały wprost rozciągnięte na ustawodawstwo naftowe. Podobnie jak dla praw górniczych, tak i dla praw naftowych sądy prowadziły tzw. księgi naftowe, podlegające tym samym przepisom, co księgi gruntowe²⁰.

²⁰ Por. M. Rosenberg: *Ustawodawstwo naftowe wobec powszechnej ustawy górniczej*. Lwów 1904; J. Mokry w: *Encyklopedia podręczna prawa pry-*

W granicach byłego zaboru rosyjskiego obowiązywała, utrzymana zresztą w mocy także przez prawo górnicze z 1930 r., część V rozdziału II księgi I ustawy górniczej dotycząca prywatnego przemysłu naftowego, w zaborze pruskim zaś sygnalizowana już ustawa z 1904 r. rozciągnęła reguły powszechne na poszukiwanie i wydobywanie oleju skalnego. Pełną unifikację prawa naftowego przyniósł dopiero dekret z 1953 r.

II

1. Wyrazem częściowej unifikacji ustawodawstwa górniczego obowiązującego po odzyskaniu przez Polskę niepodległości w 1918 r. było rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej z 29 listopada 1930 r. — prawo górnicze (Dz. U. nr 85, poz. 654). Z niewielkimi zmianami zachowało ono swą moc²¹ do czasu wejścia w życie obowiązującego obecnie dekretu z 6 V 1953 r. — prawo górnicze.

Z dniem wejścia w życie prawa górniczego z 1930 r.²² utraciła moc (z pewnymi jednak wyjątkami) większość ustaw górniczych, wywodzących się jeszcze z okresu zaborów²³.

Polskie prawo górnicze z 1930 r. wzorowało się na rozwiązaniach przyjętych w ustawodawstwach państw zaborczych. Dotyczyło to zwłaszcza powszechnej pruskiej ustawy górniczej (ABG) z 1865 r., co wyraziło się w dosłownym przejęciu niektórych jej postanowień. W pierwszym rzędzie odnosi się to do centralnej instytucji ustawodawstwa górniczego, jaką była własność górnicza. Z tych też względów przy omawianiu polskiego prawa górniczego z 1930 r. będzie można posłużyć się dorobkiem doktryny niemieckiej.

watnego. Red. F. Zoll i J. Wasilkowski. T. 2. Warszawa 1931, s. 1004 i nast.; F. Zoll: *Prawo cywilne ...* s. 125—126; idem: *Prawo cywilne w zarysie*. Oprac. przy współudziale A. Szpunara. T. 2: *Prawo rzeczowe*. Z. 2. Kraków 1947, s. 122 i nast.

²¹ Prawo górnicze było nowelizowane dekretami: z 22 XI 1938 r. o zmianie prawa górniczego (Dz. U. nr 91, poz. 627); z 8 I 1946 r. o zmianie prawa górniczego (Dz. U. nr 2, poz. 15); z 3 lutego 1947 r. o częściowej zmianie prawa górniczego (Dz. U. nr 24, poz. 93). Wspomniane dekrety nie doprowadziły jednak do przebudowy zasadniczych instytucji prawa górniczego. Niniejszy artykuł oparto na stanie prawnym obowiązującym przed wejściem w życie wymienionych zmian.

²² Prawo górnicze weszło w życie 1 stycznia 1932 r., a na obszarze województwa śląskiego 1 stycznia 1933 r. (por. art. 320 w związku z ustawą 14 XI 1932 r. o wyrażeniu zgody Sejmu Śląskiego na wejście w życie na obszarze województwa śląskiego rozporządzenia Prezydenta Rzeczypospolitej z 29 XI 1930 r. zawierającego prawo górnicze, Dz. U. Śląskich 1933 nr 1, poz. 1).

²³ Z wyjątkiem niektórych przepisów austriackiej powszechnej ustawy górniczej, rosyjskiej ustawy górniczej oraz powszechnej pruskiej ustawy górniczej.

Wspomniane rozporządzenie Prezydenta Rzeczypospolitej liczyło 320 artykułów zgrupowanych w XIV działach. Zawartą w nich regulację należy niejednokrotnie ocenić jako bardzo drobiazgową, a nawet wręcz kazuistyczną. Utrudnia to zatem szczegółowe przedstawienie instytucji tego prawa. Dla celów niniejszego artykułu, zważywszy zwłaszcza na jego skromne ramy, konieczne stało się więc dokonanie pewnych uogólnień i uproszczeń.

2. Prawo górnicze z 1930 r. odróżniało minerały:

1) nie związane z prawem własności gruntowej, które mogły się stać przedmiotem własności górniczej (woli górniczej); dzieliły się one na:

a) mogące stać się przedmiotem własności górniczej nadanej każdemu²⁴,

b) mogące stać się przedmiotem własności górniczej nadanej tylko państwu²⁵;

2) przynależne do gruntu (objęte prawem własności gruntowej), tj. takie, które nie mogły się stać przedmiotem odrębnej własności górniczej; prawo ich poszukiwania i wydobywania przysługiwało właścicielowi gruntu; ich eksploatacja podlegała prawu górniczemu w nieznacznym tylko stopniu (art. 1, por. art. 184—187).

Prawo górnicze nie dotyczyło natomiast odkrywkowej eksploatacji minerałów przynależnych do gruntu ani wydobywania minerałów poddanych ustawom naftowym. W odniesieniu do tych ostatnich utrzymano bowiem w mocy (z niewielkimi zmianami) dotychczas obowiązujący stan prawny²⁶.

Prawo poszukiwania minerałów, które mogły się stać przedmiotem nadania własności górniczej, przysługiwało każdemu, kto był uprawnio-

²⁴ Były to znajdujące się w swych naturalnych złożach: rad, złoto, platyna, srebro, miedź, cyna, cynk, kadm, ołów, rtęć, żelazo, z wyjątkiem żelaznych rud darniowych, kobalt, nikiel, arsen, antymon, mangan, glin, chrom i wolfram, bądź w stanie rodzimym, bądź jako rudy nadające się do technicznego wydobywania z nich siarki, minerały, które ze względu na zawartość fosforu nadają się do przeróbki na nawozy sztuczne, węgiel brunatny, grafit, a także węgiel kamienny i antracyt, z wyjątkiem złóż w województwie poznańskim i górnośląskiej części województwa śląskiego. W toku nowelizacji wykaz ten ulegał zmianom.

²⁵ Były to znajdujące się w swych naturalnych złożach: sól kamienna, sole potasowe, magnezowe i borowe, solanki zawierające sole sodowe lub potasowe, a w województwie poznańskim i w górnośląskiej części województwa śląskiego — węgiel kamienny i antracyt. W toku nowelizacji wykaz ten ulegał zmianom.

²⁶ Stanowiły go: austriacka państwowa ustawa naftowa, krajowa ustawa naftowa, pruska ustawa o rozciągnięciu niektórych postanowień powszechnej ustawy górniczej na poszukiwanie i wydobywanie oleju ziemnego oraz częściowo rosyjska ustawa górnicza. Por. część I niniejszego artykułu.

ny do jej nabycia²⁷, bez potrzeby uzyskiwania jakiegokolwiek zezwolenia (zasada swobody poszukiwań — art. 4). Jednakże prawo poszukiwania minerałów zastrzeżonych na rzecz państwa (czyli tych, które mogły stać się wyłącznie przedmiotem państwowej własności górniczej) przysługiwało tylko państwu. Przy poszukiwaniu minerałów „poszukiwacz górniczy” (wedle terminologii prawa górniczego) korzystał z uprawnień, jakie na podstawie art. 75 i 76 pr. górn. przysługiwały właścicielowi pola górniczego. W celu prowadzenia prac poszukiwawczych na cudzym gruncie (jeżeli właściciel nie wyraził na to zgody bądź nie było znane miejsce jego pobytu zezwolenia na zajęcie nieruchomości mógł udzielić okręgowy urząd górniczy (art. 7). Sposób prowadzenia robót poszukiwawczych oraz pozostałe związane z nimi prawa i obowiązki normowały art. 8—14. Między innymi przewidywały one odpowiednie stosowanie do robót poszukiwawczych przepisów o odpowiedzialności za szkody powstałe wskutek robót górniczych oraz o zarządzie i ruchu zakładu górniczego.

3. Podstawową instytucją prawa górniczego z 1930 r. określającą treść i zakres uprawnień do wydobywania minerałów była tzw. własność górnicza. Mogła ona powstać przez nadanie, scalenie, podział lub wymianę pól górniczych (art. 15). Warunkiem powstania jej w drodze nadania było odkrycie minerału w naturalnym złożu i zgłoszenie odkrycia wraz z wnioskiem o nadanie własności pola górniczego (art. 22). Prawo odkrywcy do uzyskania nadania górniczego traktowano jako roszczenie służące przeciwko państwu, realizowane na drodze sądownictwa administracyjnego²⁸. O udzieleniu lub odmowie udzielenia nadania, a także scaleniu, podziale lub wymianie pól górniczych orzekały wyższe urzędy górnicze (art. 22—62).

Podmiotem uprawnień górniczych, nabytych w drodze nadania (właścicielem pola górniczego), mógł być każdy, kto w myśl obowiązujących przepisów był zdolny do nabycia własności nieruchomości. Pewne ograniczenia istniały tylko w odniesieniu do urzędników władz górniczych i Państwowego Instytutu Geologicznego, ich rodzin, a także cudzoziemców. Ci ostatni mogli uzyskać własność górniczą w zasadzie dopiero po otrzymaniu zezwolenia Ministra Przemysłu i Handlu, wydanego w porozumieniu z Ministrami Spraw Wewnętrznych, Wojskowych i Zagranicznych (art. 16). Zezwolenie to nie było jednak wymagane w pewnych przypadkach nabycia własności górniczej w drodze spadkobrania. Możliwość uzyskania nadania górniczego przez obcokrajowców (bez zezwole-

²⁷ Znajdowały tu odpowiednie zastosowanie przepisy o ograniczeniach zdolności do nabywania własności górniczej.

²⁸ Por. Z. Przybylski: *Sądownictwo administracyjne w prawie górniczym*. „Głos Prawników Śląskich” 1939, nr 1, s. 37—61; G. Boldt: *Staat und Bergbau*. München 1950, s. 18 i nast.

nia) stwarzał ponadto art. 3, który wyłączał stosowanie prawa górniczego w sytuacji uregulowanej odrębnie umową międzynarodową. Prawo górnicze nie naruszało także nadań górniczych udzielonych prawomocnie przed dniem 1 stycznia 1932 r. (czyli przed wejściem w życie prawa górniczego — art. 306). Stan ten doprowadził w okresie międzywojennym do znacznego opanowania polskiego górnictwa przez kapitał obcy²⁹.

Warto również zaznaczyć, że sytuacja państwa jako ubiegającego się o nadanie górnicze była — w świetle prawa górniczego — taka sama, jak innych podmiotów. Z niewielkimi wyjątkami dotyczyło to również uzyskania własności górniczej względem złóż minerałów zastrzeżonych wyłącznie państwu. Jego przedstawicielem, jako ubiegającego się o nadanie górnicze, był z urzędu Kurator Państwowych Pól Górniczych (art. 2).

Przedmiotem uprawnień górniczych było pole górnicze, czyli „przestrzeń, w której granicach powstawała na podstawie oddzielnego aktu własność górnicza” (art. 17). Aktem tym był dokument nadawczy wystawiony przez wyższy urząd górniczy. Podlegał on ogłoszeniu w „Monitorze Polskim”. Granice pola górniczego wyznaczały linie na powierzchni i przechodzące przez nie płaszczyzny pionowe, do głębokości nieograniczonej. Na podstawie zarządzania władzy górniczej było możliwe wytyczenie granic pola górniczego na powierzchni i ustawienie (na całym jego obwodzie lub części) górniczych znaków granicznych. Pole górnicze podlegało wpisowi do ksiąg gruntowych albo do specjalnych ksiąg górniczych. Minerale poddane własności górniczej mogły być wydobywane wyłącznie w nadanych polach górniczych (art. 18, 29, 63—68, 140).

W związku z taką regulacją powstało pytanie, czyją własnością były minerale przed uzyskaniem na nie nadania górniczego. Kwestii tej nie normował żaden przepis prawa. Wedle poglądów ówczesnej doktryny zagadnienia tego nie można było rozstrzygnąć z punktu widzenia norm prawa prywatnego. Ich złoża nie były objęte prawem własności gruntu, chociaż pod względem fizycznym stanowiły jego części. Nie były one również przedmiotem własności państwowej, nie stanowiły wreszcie *res nullius*³⁰ w powszechnie przyjętym znaczeniu. Uważano, że w ogóle nie

²⁹ Według danych zamieszczonych w „Roczniku Statystycznym 1939” (Warszawa 1939, tabela 12, s. 108) na 34 działające w górnictwie i hutnictwie spółki akcyjne 22 wykazały udział kapitałów zagranicznych.

³⁰ Odmienne stanowisko zajmowali komentatorzy ABG. Z literatury przedmiotu por. zwłaszcza: R. Müller-Erzbach: *Das Bergrecht Preussens*, Stuttgart 1917, s. 120; H. Schulte: *Eigentumsordnung und Bergschaden*, „Zeitschrift für Bergrecht”. 91 Bd, s. 306; L. Enneccerus, T. Kipp, M. Wolf: *Lehrbuch der bürgerlichen Rechts*, T. 3, Tübingen 1957, s. 391 i nast.; G. Dapprich, B. v. Schlütter: *Leitfaden des Bergrechts*, Essen 1959, s. 22; Reuss, Grotefeld, Dapprich: *Das Allgemeine Berggesetz*, 11. neubearbeitete Auflage von G. Dap-

są one rzeczami. Traktowano je jako „część bogactwa narodowego, prawo do korzystania z którego stwarza akt władzy państwowej — akt nadania osobie uprawnionej [...] pola górniczego przez władzę państwową”³¹. Minerale te stawały się rzeczami — w znaczeniu przyjętym przez prawo cywilne — dopiero po wydobyciu ze złoża.

Wydobywanie minerałów poddanych woli górniczej (w tym również zastrzeżonych państwu) było wyłączone z zakresu prawa własności gruntowej. W konsekwencji właściciel gruntu — jeżeli nie uzyskał nadania górniczego — nie miał prawa ich wydobywania nawet wówczas, gdy minerały te występowały w granicach przestrzennych jego nieruchomości. Z tytułu prawa własności gruntowej mógł on jedynie eksploatować minerały przynależne do gruntu (por. jednak art. 185). Uprawnienia składające się na treść prawa własności górniczej przysługiwały jej podmiotowi w zasadzie niezależnie od własności gruntu, a w pewnych sytuacjach mogły stanowić silniejsze od niego prawo podmiotowe (por. art. 81 ust. 1 i nast.). Własność górnicza nie powstawała przez wydzielenie (wyodrębnienie) z prawa własności gruntowej. Była prawem podmiotowym zupełnie od niej niezależnym. Zgodnie z art. 15 własność górnicza powstawała przez nadanie górnicze (czyli nie istniała wcześniej). Uważano, że orzeczenie o nadaniu górniczym ma charakter konstytutywny³².

O ile prawo górnicze nie stanowiło inaczej, do własności górniczej³³

prich und Bodo v. Schlütter. Köln-Berlin 1959, s. 32; G. Turner: Das bergbauliche Berechtswesen. Essen 1966, s. 111 i nast. Na gruncie § 54 ust. 1 ABG (odpowiednik art. 70 ust. 1 polskiego prawa górniczego z 1930 r.) wyrażano również pogląd, że minerały „wolne górniczo”, jakkolwiek są wyłączone z prawa rozporządzania właściciela gruntu, to jednak są jego własnością, gdyż stanowią część jego nieruchomości (por. G. Turner: Das bergbauliche..., s. 96 i nast. oraz tam cytowaną literaturę).

³¹ M. Levy: *Górnice prawo...*, s. 341. Kontrowersje budził natomiast problem, od kiedy właściciel pola górniczego stawał się właścicielem (w rozumieniu prawa cywilnego) minerałów objętych nadaniem górniczym. W szczególności M. Levy (s. 335) uważał, że uprawniony uzyskuje ich własność już w momencie powstania własności górniczej. Odmienne poglądy bronili natomiast Z. Przybylski (*Własność górnicza wedle polskiego prawa górniczego*, „Głos Prawników Śląskich” 1937, nr 1, s. 68) oraz Malawski (*Komentarz do prawa górniczego z 1930 r.* Maszynopis nie publikowany 1938, s. 86), których zdaniem decydujące znaczenie dla powstania prawa własności tych minerałów miało ich wydobywanie, czyli oddzielenie od złoża. Wypada przychylić się do tego ostatniego zapatrywania.

³² Malawski: *Komentarz do prawa...*, s. 83.

³³ Malawski (*Komentarz do prawa...*, s. 83) określał własność górniczą jako „powstające przez konstytutywny akt władzy górniczej uprawnienie do minerałów podlegających woli górniczej lub do minerałów zastrzeżonych na rzecz Państwa. Uprawnienie to polega przede wszystkim na prawie do poszukiwania i wydoby-

znajdowały zastosowanie przepisy ustaw cywilnych o własności nieruchomości, a w szczególności dotyczące nabywania i obciążania nieruchomości oraz praw z niej wynikających (art. 20 ust. 1)³⁴. Zdolność do nabycia własności górniczej w drodze nadania ponadto oceniano według norm prawa cywilnego o nabywaniu własności nieruchomości (z zastrzeżeniem wyjątków przewidzianych prawem górniczym). Pole górnicze traktowano jako *sui generis* nieruchomość (obiekt materialny podobny do rzeczy nieruchomości), będącą przedmiotem prawa własności górniczej. Tej ostatniej nie uważano jednak za prawo rzeczowe, gdyż jej przedmiotem nie była rzecz, a treścią bezpośrednie władztwo nad rzeczą. Określano ją natomiast jako „prawo do rzeczowego podobne”³⁵. Zwracano w szczególności uwagę, że o ile w znaczeniu przyjętym przez prawo cywilne własność „jest w zasadzie prawem nieograniczonym, gdyż właścicielowi wolno w stosunku do przedmiotu swej własności wszystko, co nie jest mu zakazane przez prawo, o tyle właścicielowi pola górniczego wolno [...] w stosunku do przedmiotów swej własności górniczej tylko to, na co mu prawo pozwala”³⁶.

Głównymi motywami ukształtowania własności górniczej jako prawa zbliżonego do własności nieruchomości były: możliwość rozciągnięcia na nią systemu hipotecznego oraz — ze względu na duże znaczenie gospodarcze uprawnień górniczych — obdarowanie możliwości rozporządzania nimi rygorami nie mniejszymi niż te, które dotyczyły nieruchomości³⁷. Rozwiązanie takie oznaczało również możliwość nabycia istniejącej własności górniczej zarówno w drodze czynności prawnych między żyjącymi, jak i na wypadek śmierci³⁸.

Na podstawie kolegialnej uchwały wyższego urzędu górniczego podjętej po przeprowadzeniu stosowanego postępowania było dopuszczalne zniesienie własności górniczej. Mogło ono nastąpić w razie:

- 1) odebrania własności górniczej (w razie nieusprawiedliwionego nie-

wania minerałów wymienionych w dokumencie nadania, z wyłączeniem innych osób”. Por. J. Glass: *Zarys prawa hipotecznego w b. Królestwie Polskim*. Warszawa 1921, s. 82 i nast.

³⁴ Tak też § 50 ABG. Zagadnienie to budziło jednak kontrowersje w doktrynie niemieckiej. Por. Werneburg: *Abgrenzung und Kollisionen zwischen Grundeigentum und Bergwerkseigentum*. „Zeitschrift für Bergrecht”. 70 Bd, s. 183 i nast. Charakter prawny własności górniczej do dzisiaj budzi wątpliwości doktryny zachodniemieckiej. Por. L. Enneccerus, T. Kipp, M. Wolf: *Lehrbuch der bürgerlichen...*, 391 i nast.; D. Vogelsang: *Die Rechtsnatur des Bergwerkseigentums*. „Zeitschrift für Bergrecht”. 105 Bd.

³⁵ F. Zoll: *Prawo cywilne w zarysie*. Kraków 1921, s. 142 i nast.; Maławski: *Komentarz do prawa...*, s. 86.

³⁶ Z. Przybylski: *Własność górnicza...*, s. 66.

³⁷ M. Levy: *Górnice prawo...*, s. 343. Por. J. Glass: *Zarys prawa...*, s. 79.

³⁸ Z. Przybylski: *Własność górnicza...*, s. 66.

wykonywania przez sześć miesięcy robót górniczych nakazanych przez wyższy urząd górniczy) bądź

2) zrzeczenia się własności górniczej.

Po zniesieniu własności górniczej sytuacja złoża minerału kształtowała się tak, jak przed nadaniem (powstaniem) tej własności, a zainteresowani mogli uzyskać nowe nadanie górnicze. Przepisy o odebraniu, zrzeczeniu się i zniesieniu nie znajdowały jednak zastosowania do państwowej własności górniczej na minerałach zastrzeżonych na rzecz państwa (art. 172—183).

4. Podstawowymi uprawnieniami składającymi się na treść prawa własności górniczej były:

1) Prawo poszukiwania i wydobywania minerału określonego w dokumencie nadawczym. Właścicielowi pola górniczego przysługiwało wyłączne prawo poszukiwania i wydobywania minerału wymienionego w dokumencie nadawczym, w granicach swego pola górniczego. Było to uprawnienie przysługujące tylko właścicielowi (posiadaczowi) pola, z wyłączeniem innych osób, np. właścicieli nieruchomości gruntowych znajdujących się w obrębie takiego pola. Znajdujący się w swym naturalnym złożu minerał objęty nadaniem górniczym nie był przedmiotem prawa własności (w rozumieniu prawa cywilnego) gruntowej. Uważano, że prawo własności do takiego minerału powstaje dopiero w momencie odłączenia go (wydobycia) z naturalnego złoża. Prawo to przysługiwało wyłącznie podmiotowi własności górniczej, a w dodatku niezależnie od tego, kto i w jakim celu dokonał wydobycia takiego minerału (art. 70).

2) Prawo do wydobywania minerału ze zwalów po robotach górniczych. Wyłączne prawo poszukiwania i wydobywania minerału objętego dokumentem nadawczym rozciągało się również na zwalły po dawnych robotach górniczych (istniejące w granicach określonego pola górniczego), które przed powstaniem na nim własności górniczej nie były eksploatowane przez właściciela gruntu. Nie dotyczyło to jednak żużli i innych ubocznych produktów przeróbki hutniczej (art. 70 ust. 1).

3) Prawo do korzystania z wnętrza ziemi i jej powierzchni. Właściciel pola górniczego miał prawo wykonywania wszelkiego rodzaju robót górniczych, budowli, urządzeń itp. wymienionych w art. 75 ust. 1, a niezbędnych do poszukiwania i wydobywania minerału wymienionego w dokumencie nadawczym. Uprawnienie to przysługiwało mu również poza granicami jego pola górniczego. Do zakładania wyrobisk górniczych w granicach cudzego, a poza obrębem własnego pola górniczego była wymagana jednak zgoda właściciela. W pewnych sytuacjach mogło ją zastąpić orzeczenie wyższego urzędu górniczego. Wykonywanie wspomnia-

nych robót, budowli i urządzeń w obrębie terenów będących pod zarządem administracji wojskowej (poza granicami pola górniczego) mogło nastąpić wyłącznie po uzyskaniu zgody Ministra Spraw Wojskowych (art. 75).

Pozostałe uprawnienia składające się na treść prawa własności górniczej miały charakter dodatkowy, pomocniczy. Ich zadaniem było jedynie umożliwienie właścicielowi pola wykonywania podstawowych uprawnień górniczych. Kryteria rozróżnienia wspomnianych uprawnień objętych treścią własności górniczej na podstawowe i pomocnicze są jednak kwestią konwencji. Niektórzy autorzy uważali bowiem, że uprawnieniem podstawowym jest tylko uprawnienie określone w art. 70, a wszystkie pozostałe są akcesoryjne³⁹. Jak się wydaje, podział ten ma jednak charakter wyłącznie porządkujący.

Do najważniejszych uprawnień akcesoryjnych można było zaliczyć:

1) Prawo wydobywania minerałów współwystępujących (nie objętych nadaniem górniczym). W sytuacji, gdy na tym samym obszarze uzyskano nadania na różne minerały oraz gdy — według orzeczenia wyższego urzędu górniczego — nie mogły one być (ze względów technicznych) wydobywane oddzielnie, każdy uprawniony miał prawo eksploatacji swego minerału wraz z minerałem objętym cudzym nadaniem. Uzyskany w ten sposób minerał pozostawał jednak w dalszym ciągu własnością uprawnionego, który mógł (za zwrotem kosztów) się domagać jego wydania. Jeżeli natomiast właściciel pola górniczego wydobył inne minerały podlegające woli górniczej, powinien (poza przypadkiem opisanym) wydać je bezpłatnie na żądanie uprawnionego do ich eksploatacji. W sytuacji natomiast, gdy nie były one przedmiotem czyjejkolwiek własności górniczej, stawały się własnością właściciela pola górniczego. Nie dotyczyło to jednak minerałów zastrzeżonych wyłącznie na rzecz państwa, które wówczas powinny mu być bezpłatnie wydane. W odniesieniu do minerałów przynależnych do gruntu (zwłaszcza wydobytych podczas robót górniczych związanych z prowadzeniem kopalni) właścicielowi pola górniczego przysługiwało prawo zużycia ich na potrzeby swego zakładu górniczego. Nie obejmowało jednak możliwości nimi rozporządzania. Nie wykorzystane w ten sposób minerały powinien pozostawić do bezpłatnej dyspozycji właściciela gruntu, który miał obowiązek odebrać je w ciągu miesiąca. W przeciwnym razie stawały się własnością właściciela pola górniczego (art. 72—74).

2) Prawo budowy i prowadzenia w granicach pola górniczego, a także w jego pobliżu urządzeń pomocniczych oraz przeróbczych, takich jak sortownie, płuczki, amalgamiarnie, urządzenia do ługowania, krystalizacji i inne wymienione w art. 76. Nie dotyczyło to jednak zakładów

³⁹ Ibidem, s. 66—67.

hutniczych (nie podlegały one prawu górnictwu). Wymienione w art. 75 i 76 wyrobiska, budowle i urządzenia uważano za części składowe lub przynależności pola górniczego (art. 77).

3) Prawo współużywania niektórych urządzeń podziemnych należących do właściciela sąsiedniego pola górniczego, zakładania w jego obrębie urządzeń wymienionych w art. 75 oraz roszczenie o odstąpienie prawa wydobywania minerałów z części sąsiedniego pola górniczego (art. 112—117).

4) Prawo bezpłatnego korzystania (z wyłączeniem zasad określonych w prawie wodnym) z wody kopalnianej na potrzeby zakładu górniczego i urządzeń pomocniczych, swoich pracowników oraz poszkodowanych z tytułu zaniku wody spowodowanego robotami górnictwami (art. 78).

5) Prawo wstępu na cudzy grunt w celu dokonania pomiarów i umieszczenia znaków granicznych oraz wyznaczenia, na powierzchni granic pola górniczego (art. 166).

6) Roszczenie przeciwko właścicielowi gruntu o odstąpienie nieruchomości, piasku i wód na potrzeby zakładu górniczego oraz urządzeń pomocniczych (tzw. wywłaszczenie górnicze — art. 79 i nast.)⁴⁰.

7) Roszczenie o zaprzestanie wydobywania minerałów przynależnych do gruntu, jeżeli ich eksploatacja stanowiła utrudnienie lub uniemożliwiała wykonanie podstawowych uprawnień objętych treścią własności górniczej (art. 185).

5. Prawo górnicze oprócz wyliczenia uprawnień składających się na treść własności górniczej zawierało także pewne nakazy, zobowiązujące do jej wykonywania, i to w dodatku niejednokrotnie w szczególny sposób. Do najważniejszych w tym względzie zaliczało możliwość nałożenia przez wyższy urząd górniczy (ze względu na interes publiczny) obowiązku stałego prowadzenia robót mających na celu wydobywanie kopaliny (art. 172). Sankcją jego nieuzasadnionego niewykonywania (przez sześć miesięcy) było odebranie własności górniczej⁴¹.

Właściciel pola górniczego:

1) nie mógł sprzeciwiać się zakładaniu w obrębie swego pola publicznych dróg lądowych, wodnych itp.; był natomiast zobowiązany do przedsięwzięcia niezbędnych środków w celu ich ochrony (art. 109—110);

2) nie mógł zabronić właścicielowi sąsiedniego pola górniczego współkorzystania z niektórych urządzeń swego zakładu górniczego (art. 112);

⁴⁰ Por. Z. Przybylski: *Użytkowanie i wywłaszczenie górnicze*. „Głos Prawników Śląskich” 1938, nr 2, s. 181—199.

⁴¹ Nie zgadzam się z T. Płodowskim (*Prawo górnicze*, Warszawa 1963, s. 45), który stwierdził: „Państwo [...] nie mogło ingerować w zagadnienia polityki eksploatacyjnej złóż minerałów.” Inna rzecz, że art. 172 nie był wykonywany.

3) nie mógł zabronić sąsiedniemu właścicielowi górniczemu wykonywania w swym polu górniczym wyrobisk podziemnych mających na celu odwodnienie i przewietrzanie kopalni (art. 75 ust. 2).

Na właścicielu pola górniczego ciążył obowiązek pełnego odszkodowania za szkody wyrządzone we własności gruntowej i jej przynależnościach robotami górniczymi prowadzonymi przez kopalnię (lub urządzenie pomocnicze określone w art. 75) bez względu na to, czy ktokolwiek ponosi winę uszkodzenia i czy można je było przewidzieć. Pewne wyjątki od tej zasady normowały art. 102—105. Ograniczały lub wyłączały one odpowiedzialność z tytułu wspomnianych szkód w przypadku, gdy poszkodowany w pewien szczególny sposób (określony prawem górniczym) przyczynił się do ich powstania. Dotyczyło to również odszkodowania z tytułu zmniejszenia się wartości gruntu z powodu zaniechania budowy spowodowanego niebezpieczeństwem zaistnienia tego rodzaju szkód. Sposób i zakres naprawy wspomnianych uszkodzeń podlegały zasadom przyjętym przez prawo cywilne, a roszczenia z tego tytułu były dochodzone na drodze sądowej. Prawo górnicze nie wyłączało jednak możliwości wystąpienia z roszczeniem odszkodowawczym na podstawie przepisów prawa cywilnego (art. 99—107). Poszkodowany korzystał zatem z możliwości wyboru podstawy prawnej swego roszczenia⁴².

6. Szczegółowa reglamentacja prawna dotyczyła też ruchu technicznego zakładu górniczego. Powinien on być prowadzony zgodnie z zasadami techniki oraz tak, aby w miarę możliwości przyszła eksploatacja tych samych i sąsiednich złóż minerałów nie była utrudniona, a nadto w sposób nie narażający na niebezpieczeństwo życia i zdrowia ludzkiego oraz interesu publicznego. Prowadzenie eksploatacji rabunkowej było zabronione. Bezpieczeństwo ruchu technicznego obejmowało w szczególności przestrzeganie przepisów i zarządzeń władz górniczych w sprawach:

- ochrony wyrobisk górniczych i urządzeń zakładów górniczych, a także wyrobisk sąsiednich zakładów,
- bezpieczeństwa technicznego pracy,
- bezpieczeństwa życia i zdrowia osób znajdujących się w obrębie zakładu górniczego oraz w jego sąsiedztwie,
- ochrony powierzchni,
- ochrony obszarów przeznaczonych na zabudowę przed wpływami robót górniczych powodujących niezdadność do zabudowy,
- ochrony leczniczych źródeł mineralnych,

⁴² Por. Z. Przybylski: *Odszkodowanie za szkody górnicze*. „Głos Prawników Śląskich” 1937, nr 2, s. 114—157.

— zapobiegania innym szkodom, które ruch techniczny zakładu górniczego mógł wyrządzić interesowi publicznemu.

Ruch techniczny zakładu górniczego mógł być prowadzony tylko pod kierownictwem, dozorem i odpowiedzialnością osób wykazujących się kwalifikacjami uznanymi przez władze górnicze. Osoby te ponosiły odpowiedzialność dyscyplinarną za naruszenie ustaw i rozporządzeń. W sprawach tych orzekały komisje dyscyplinarne przy wyższych urządach górniczych (art. 123—129). Ruch techniczny kopalni zakładu górniczego mógł odbywać się wyłącznie zgodnie z planem ruchu zatwierdzonym przez okręgowy urząd górniczy. Plan ten określał szczegółowo wiele zagadnień związanych z bezpieczeństwem życia i zdrowia ludzkiego, bezpieczeństwem pracy, ochroną zakładu górniczego, powierzchni itd. W przypadku, gdy wspomniany ruch był prowadzony niezgodnie z planem lub prawem górniczym, okręgowy urząd górniczy mógł go wstrzymać, w całości lub w części. Przepisy dotyczące prawidłowego i bezpiecznego prowadzenia zakładów górniczych wydawały wyższe urzędy górnicze oraz Minister Przemysłu i Handlu⁴³. Szczegółowa regulacja odnosiła się też do prowadzenia akcji ratowniczej oraz miernictwa górniczego (art. 140—171).

7. Władzami górniczymi (organami administracji górniczej) były: okręgowe urzędy górnicze, wyższe urzędy górnicze oraz Minister Przemysłu i Handlu. Zadaniem tych organów było stosowanie ustaw górniczych oraz czuwanie nad ich wykonywaniem, a także sprawowanie „gospodarczej pieczy nad górnictwem”. Najszersze kompetencje przysługiwały wymienionym organom w ramach nadzoru nad bezpieczeństwem ruchu technicznego zakładu górniczego.

W pierwszej instancji funkcjonowały okręgowe urzędy górnicze (z wyjątkiem spraw, które wyraźnym przepisem prawa zostały przekazane do właściwości organów wyższego szczebla). Drugą instancję stanowiły wyższe urzędy górnicze (z wyjątkiem spraw, które zostały im przekazane w pierwszej instancji). Wyższe urzędy górnicze sprawowały nadzór nad okręgowymi urzędami górniczymi.

Minister Przemysłu i Handlu był organem drugiej instancji w stosunku do wyższych urzędów górniczych, a także był właściwy w innych sprawach przekazanych mu przez prawo górnicze.

W pewnych przypadkach organem odwoławczym od orzeczeń wydanych w pierwszej instancji przez okręgowy lub wyższy urząd górniczy było Kolegium Górnicze przy Ministrze Przemysłu i Handlu. W zasadzie orzekało ono w zespołach pięcioosobowych. Środkiem prawnym od orze-

⁴³ Por. i d e m: *Zagadnienie bezpieczeństwa w górnictwie*. „Głos Prawników Śląskich” 1938, nr 4 s. 482—499.

czeń i uchwał Kolegium Górniczego była skarga do Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Kolegium Górnicze pełniło też funkcję organu drugiej instancji dla orzeczeń komisji dyscyplinarnych utworzonych przy wyższych urządach górniczych dla kierowników i osób dozoru ruchu zakładów górniczych oraz dla mierniczych górniczych. W tego rodzaju sprawach orzeczenie Kolegium było jednak ostateczne (art. 188—200).

8. Minerale przynależne do gruntu, o ile były wydobywane w wyniku robót podziemnych, podlegały tylko niektórym przepisom prawa górniczego⁴⁴. Ich eksploatacja metodą odkrywkową odbywała się natomiast według ogólnych zasad prawa cywilnego i administracyjnego. Na żądanie przemysłowca górniczego wydobywanie tych minerałów mogło być — ze względu na konieczność ochrony zakładu górniczego — zabronione. Uprawnienie to w pewnych sytuacjach mogło jednak być objęte treścią prawa własności górniczej (art. 184—186, por. art. 95).

⁴⁴ Były to przepisy o poszukiwaniach górniczych, zarządzie i ruchu zakładów górniczych, władzach górniczych, Kolegium Górniczym oraz przepisy karne.

Александр Липиньски, Рышард Микош

РАЗВИТИЕ ГОРНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА В ПОЛЬШЕ В 1918—1939 ГОДАХ

Резюме

В статье сделана попытка обсудить основные принципы польского горного законодательства за 1918—1939 годы.

В первой части рассматривается иностранное законодательство, продолжающее действовать на польских землях в 1918—1938 годах, в том числе главные постановления австрийского горного законодательства от 1854 г., прусского горного права от 1865 г., а также к отдельным принципам добычи нефти и другого битумного сырья.

Во второй части представлено польское горное право от 1920 г., а в особенности его предметная область, проблематика горной собственности (ее содержание и правовой характер), нормирование, относящееся к технической деятельности горного предприятия, а также структура и характер горных властей.

Aleksander Lipiński, Ryszard Mikosz

DIE POLNISCHE BERGGESETZGEBUNG IN DEN JAHREN 1918—1939

Zusammenfassung

Der Artikel ist ein Versuch die wichtigsten Grundsätze der in den Jahren 1918—1939 in Polen geltenden Berggesetzgebung darzustellen.

Im ersten Teil wird die in polnischen Landen in den Jahren 1918—1939 weiterhin galt, darunter die Hauptregeln des Österreichischen Berggesetzes aus dem Jahre 1854, das Preußische Berggesetz aus dem Jahre 1854, das Preußische Berggesetz aus dem betreffen auch die besonderen Grundsätze, welche sich auf die Erdölgewinnung und die Gewinnung bituminöser Rohstoffe erstrecken.

Im zweiten Teil wird das polnische Berggesetz aus dem Jahre 1930 dargestellt, insbesondere sein sachlicher Bereich, die Problematik des Bergeigentums (seine Inhalt und rechtlichen Charakter), die sich auf den technischen Betrieb des Bergwerkes beziehende Regelung sowie die Strukturen und die Eigenart der Bergbehörden.